

УДК 94: 37(477)

Наталя Захарова

**РЕГІОНАЛЬНЕ ТА ДВОСТОРОННЄ СПІВРОБІТНИЦТВО
УКРАЇНИ У МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ З ПИТАНЬ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ**

У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» європейську інтеграцію було проголошено одним з визначальних зовнішньополітичних пріоритетів та головним стратегічним завданням України. Враховуючи це, все більшої актуальності набуває проблема дослідження співробітництва України з європейськими структурами та оцінки його значення і перспектив.

Взаємодія України з Радою Європи триває більше десяти років і стосується різних сфер життя. Одним з аспектів цієї взаємодії є співпраця у сфері вдосконалення історичної освіти. Радою Європи розробляються та затверджуються рекомендації, що визначають загальні напрями діяльності у сфері вдосконалення історичної освіти. Політика Ради Європи у сфері історичної освіти спрямована на збільшення уваги до висвітлення позитивного взаємовпливу між народами. Тому значна роль у цій діяльності належить двостороннім стосункам між країнами, які беруть у ній участь.

Україна здійснює двостороннє та регіональне співробітництво з реформування історичної освіти відносно недавно. Тому розробка цієї тематики у науковій літературі має наразі фрагментарний характер. Слід звернути увагу, що низка публікацій, присвячених цим питанням, розміщена у суспільно-політичній пресі, що свідчить про високий суспільний інтерес до даної тематики. Питання українсько-польських стосунків у цій галузі та діяльність Українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії у своїх працях детально висвітлюють її безпосередні учасники – представники Міністерства освіти і науки України Р.І. Євтушенко [7] і П.Б. Полянський [20; 21], а також відомі історики С.В. Кульчицький [13], Н.М. Яковенко [30] (Україна), В. Серчик (Польща) [25]. Дещо менше уваги приділено українсько-російським стосункам у сфері вдосконалення історичної освіти. Це можна пояснити їх нестабільним характером та високою мірою політичного впливу. Ці стосунки стали предметом розгляду переважно у засобах масової інформації [5; 12; 19; 20; 24; 28; 29]. У спеціалізованій літературі незначна увага приділяється дослідженню досвіду двостороннього співробітництва з питань викладання історії між країнами Європи та участі України у проектах Ради Європи, присвячених питанням історії регіонів.

У структурі джерельної бази для дослідження регіонального та двостороннього співробітництва України з питань вдосконалення змісту історичної освіти можна виділити кілька груп джерел. Насамперед, це документи Ради Європи, у яких визначено загальні принципи

співробітництва (Європейська культурна конвенція 1954 р., резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи. Важливими елементами джерельної бази є протоколи засідань Українсько-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії, звіти за заходами, проведеними у рамках двостороннього та регіонального співробітництва. Окрему групу джерел до вивчення зазначеної тематики становлять Інтернет-ресурси. З них на особливу увагу заслуговують офіційні портали Ради Європи та Міністерства освіти і науки України, де розміщено інформацію та документацію про регіональні проекти у цій галузі та їх учасників.

Ідея єдності народів Європи на підставі усвідомлення причетності до спільної культурно-історичної спадщини простежується в основоположних документах, якими в своїй діяльності керується Рада Європи. Статут Ради Європи та Європейська культурна конвенція закликають до єднання та посилення взаємного порозуміння та довіри між народами Європи з метою втілення в життя принципів, які є їхнім спільним надбанням [27, с. 12; 6, с. 230]. Історична освіта розглядається як один з чинників, який має сприяти досягненню цієї мети. Для цього зміст історичної освіти має бути звільнений від взаємних стереотипів та упереджень і наповнений прикладами позитивного взаємовпливу між країнами та народами Європи у процесі їх історичного розвитку [23].

Міжнародне співробітництво з питань викладання історії може здійснюватися у формах двосторонньої та багатосторонньої співпраці. Багатосторонні та двосторонні проекти у галузі викладання історії і, зокрема, регіональні проекти між сусідніми країнами, заохочуються Парламентською Асамблеєю Ради Європи [2].

Багатостороннє співробітництво у сфері викладання історії найчастіше здійснюється у межах певного регіону. Під регіоном у даному випадку слід розуміти кілька сусідніх країн, на території яких у певний історичний час відбувалися події, що тією чи іншою мірою об'єднували їх населення [26, с. 15]. Якщо виходити з того, що, на думку експертів Ради Європи, національна історія має систему власних цінностей і водночас є частиною європейського процесу, який в свою чергу входить до складу всесвітньої історії [17, с. 7], то регіональну історію слід розуміти як перехідну ланку між національною та європейською історією. Саме це і визначає принципи розробки регіональних проектів у сфері історичної освіти.

Протягом 1993–1996 рр. представники України брали участь у низці семінарів зі збору інформації, організованих Радою Європи для країн колишнього «соціалістичного табору», які у перспективі мали ввійти до її складу. На цих семінарах мали бути визначені напрями, за якими співробітництво у сфері вдосконалення історичної освіти слід поглиблювати і конкретизувати. На цих заходах увага приділялася і регіональній співпраці.

У жовтні 1997 р. у м. Чернівці (Україна) відбувся семінар «Центральна і Східна Європа як історичний регіон: проблеми інтеграції у всесвітню історію

XX століття», співорганізатором якого виступила Рада Європи. Учасниками семінару були викладачі і науковці з чотирнадцяти країн Карпатського регіону. Доповідачами семінару була відзначена необхідність інтеграції історії регіону у контекст європейської та всесвітньої історії. Більшість учасників семінару назвали регіональну історію (з акцентом на історії країн-сусідів) базовими пріоритетами змісту шкільного курсу історії, причому було погоджено, що підкреслювати слід те, що поєднує, споріднює народи, а не розділяє. На семінарі пролунала також думка про необхідність створення авторських колективів з представників країн-сусідів для рецензування підручників та історичної літератури [9, с. 23-24].

У 1999–2000 рр. Україна була учасником проекту «Вивчення історії у країнах басейну Чорного моря» (Чорноморська ініціатива). У межах цього проекту у 1999 р. було проведено 3 семінари у Констанці (Румунія), Фессалоніках (Греція) та Одесі (Україна), на яких розглядалися питання інтеграції історії регіону у навчальні програми та підручники з історії. У 2004 р. видано узагальнюючу працю «Чорноморський регіон як історичний регіон», написаний колективом авторів з країн-учасниць проекту [1]. Для України одним з результатів участі у проекті стало налагодження контактів з істориками країн Чорноморського регіону з метою поглиблення регіонального співробітництва у сфері викладання історії.

У середині 1990-х рр. Рада Європи започаткувала серію проектів під загальною назвою «Історія без кордонів». Основним принципом цієї серії проектів став принцип «відкритої історії», який передбачає вивчення несхожих культур, які історично розвивалися як сусідні, через висвітлення їхнього діалогу та взаємопроникнення [15, с. 57; 30]. Щодо викладання національної історії цей принцип означає акцент на тій обставині, що кожна новітня нація формувалася не в ізольованому замкненому розвитку, а значною мірою під впливом зовнішніх чинників, які виявлялися у впливі інших етносів та культур [30]. Оскільки історично склалося, що на території сучасної України спільно проживали різні етнічні, культурні та релігійні спільноти, то вищезгаданий комплекс ідей не міг залишитися поза увагою. Тим більше, що з початком реформування історичної освіти це питання актуалізувалося: необхідно було звільнити історію міжнаціональних і міжнародних відносин з сусідніми народами і країнами від ідеологічних стереотипів, які часто були пов'язані з етнічними ознаками.

Проект «Історія без кордонів» надав стимулу розвитку двосторонніх відносин у сфері вдосконалення змісту історичної освіти. На той час вже були створені німецько-французька [10; 14] та німецько-польська [4; 18] комісії істориків, які мали на меті обговорення та з'ясування спірних моментів в історії міжнаціональних відносин [16]. Зовсім нещодавно діяльність цих комісій перейшла від вироблення рекомендацій та методичних вказівок на новий рівень: було видано спільні навчальні посібники, завданням яких було підкреслити роль двосторонніх відносин для будівництва єдиної Європи [4; 10; 17]. Таким чином, ідея двосторонньої

співпраці України з сусідніми країнами у сфері вдосконалення історичної освіти могла спиратися на досвід вже існуючих у Європі структур з подібними завданнями та функціями.

Вже на семінарі «Викладання історії та створення атмосфери довіри: ситуація у Центральній та Східній Європі», що відбувся у квітні 1995 р. у Смоленську (Російська Федерація), представник України відзначив, що обговорення спірних питань історії – це проблема двосторонніх відносин та відповідних комісій. В Україні на державному рівні акцент робиться саме на двосторонніх відносинах. Особливо динамічно у цьому плані є українсько-польські відносини [11, с. 45]. Після переговорів на рівні прем'єр-міністрів України та Польщі була створена Українсько-польська комісія експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії. Її перша нарада відбулася у 1993 р. Ця комісія працює у режимі нарад, які відбуваються щороку, по чергово в містах України і Польщі. Предметом дослідження комісії є підручники з історії та географії. За результатами кожної наради комісія приймає висновки, що мають рекомендаційний характер [21, с. 151-152]. У протоколах комісії є дві частини: перелік узгоджених рекомендацій та перелік питань, які не були узгоджені у ході дискусій. Критеріями оцінки змісту підручників є відпрацьованість формулювань, толерантність в оцінках, вміння вказати на причини конфліктів, не вдаючись до формування «образу ворога» і національної або релігійної нетерпимості [13, с.77-78].

Діяльність комісії самими її учасниками оцінюється як результативна. Зокрема, відзначено збільшення уваги до української проблематики у польських підручниках [7, с. 13; 20, с. 12], узгоджено деякі принципові питання викладання історії українсько-польських відносин [25, с. 9]. У грудні 2008 р. на черговому засіданні Українсько-польської комісії була висловлена ідея створення спільного українсько-польського підручника [22]. Шляхом до подолання стереотипів у висвітленні образу сусідніх українцям народів учасники комісії називають відмову від використання пропагандистських кліше, висвітлення українсько-польських відносин у контексті розвитку міжнародної ситуації в кожний конкретний період історії, уникнення надмірного використання мартирологічних сюжетів, врахування аргументів науковців і педагогів обох країн під час створення підручників та програм з історії [21, с. 152].

Іншим напрямом двосторонньої співпраці у галузі історичної освіти є співпраця між українськими та російськими істориками. Слід зазначити, що ця співпраця перебуває під суттєвим впливом політичних чинників. У 2002 р. почала активно обговорюватися тема узгодження змісту українських та російських підручників з історії. Однак дискусії навколо цієї теми, як показав час, носили не науковий, а скоріше політичний характер [20, с. 12]. Спочатку російською стороною було запропоновано створити українсько-російський колектив для написання спільного підручника. Була створена навіть робоча група з підготовки українсько-російського підручника, до якої мали входити

історики обох країн [28]. Проте ідея створення такого підручника не набула популярності серед українських учених. Найпоширенішим аргументом проти цього є те, що цей підручник може перетворитися на подібний до «Історії СРСР», де висвітлювалася головним чином історія Росії, а інші республіки СРСР були представлені на рівні історичного краєзнавства [12].

Як показує досвід, інтерес до теми узгодження змісту підручників історії між Україною та Росією зростає разом з загостренням внутрішньополітичної боротьби в Україні. Високий рівень політизації питання дуже заважає встановленню наукового рівня дискусії між ученими обох країн і їх спільної діяльності з питань вдосконалення викладання історії в обох країнах. Проте українські дослідники не вважають безнадійною ситуацію у сфері створення українсько-російської комісії з вдосконалення змісту підручників (на зразок українсько-польської комісії). Разом з тим зазначається, що, по-перше, ініціатива у цій справі має належати провідним науковцям-історикам обох країн, а по-друге, історії України у російських підручниках приділяється настільки мізерна увага, що можна казати про відсутність предмету дослідження цієї комісії [19; 20, с. 13].

У 2006 р. українські і російські вчені узгодили компромісний варіант співпраці: українські історики на підставі сучасних поглядів на історію України створюють «Нариси з історії України» для російських читачів, російські історики подають сучасне тлумачення історії Росії для видання в Україні [19; 29]. У 2008 р. обидва видання були презентовані [5; 24]. Наразі автори цих видань очікують на широку суспільну та наукову дискусію щодо змісту обох нарисів.

Таким чином, з усього вищевикладеного можна зробити наступні висновки. У діяльності Ради Європи щодо вдосконалення історичної освіти ключову роль відіграє регіональна та двостороння співпраця між залученими до цієї діяльності країнами. Значення цієї співпраці полягає у напрацюванні взаємоприйнятних підходів до оцінок спільного історичного минулого країн-сусідів та у сприянні інтеграції історії регіонів до європейської та світової історії. Співпраця на регіональному та двосторонньому рівні у межах діяльності Ради Європи з питань реформування історичної освіти є для України складовою процесу реформування системи загальної середньої освіти загалом та змісту історичної освіти зокрема.

У той же час пріоритетним напрямом у галузі реформування історичної освіти для України є двостороннє співробітництво. На двосторонньому рівні українські історики співпрацюють з польськими та російськими колегами. Певний етап українсько-польського співробітництва був підсумований ідеєю створення спільного підручника колективом авторів з обох країн. Авторські колективи з України та Російської Федерації у межах спільного проекту підготували дві книги нарисів для взаємного обміну. Цим самим українські, польські та російські історики заклали підвалини для продовження співпраці і створили перспективу для подальших досліджень цієї тематики.

Джерела та література

1. Black Sea Initiative [Electronic resource]. – Access mode: http://www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/education/history_teaching/reform_of_history_teaching/Black%20Sea%20Initiative/index.asp#TopOfPage
2. Recommendation 1283 (1996) on history and the learning of history in Europe. [Electronic resource]. Access mode: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA96/EREC1283.HTM>
3. Séminaire sur: "L'Europe centrale et orientale en tant que région historique [L'lectronique] : le problème de l'insertion dans l'histoire mondiale du XXe siècle" (Tchernivsty, Ukraine, Lundi 27 - mercredi 29 octobre 1997) / Rapport du Professeur Raymond Pearson, Université deUlster.Modeaccs:http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Cooperation/Ukraine/Chernivtsy1997_fr.pdf
4. Анохина М. У Польши и Германии одна история: Польша готовится к написанию совместного с Германией учебника по истории [Электронный ресурс] / М.Анохина//Газета.Ru.–2008.–5 марта.– Режим доступа: http://www.gazeta.ru/education/2008/03/05_a_2658319.shtml
5. Євгененко В. Історики Росії – українському читателю: В Києві состоялась презентація «Очерков історії Росії» на українському мові [Електронний ресурс]. / В.Євгененко. – Режим доступа: <http://ruskie.org/index.php?module=fullitem&id=13103>
6. Європейська культурна конвенція від 19 грудня 1954 року / Рада Європи // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К., Парлам. вид-во, 2000. – С. 229-233.
7. Євтушенко Р. Толерантні підручники творимо разом: Відбулася чергова VII нарада Українсько-Польської комісії експертів щодо вдосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії / Р. Євтушенко // Історія в школах України. – 2004. – № 3. - С. 13-14.
8. Зовнішня політика України і міжнародна безпека // Доповідь «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році»: Підготовлена в рамках виконання Розпорядження Президента України від 19 липня 2005 року №1122/2005-рп «Про підготовку щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.niss.gov.ua/book/dopov_zm/R6.pdf.
9. Калініна ЛІ. На шляху до взаєморозуміння: загальноєвропейський контекст шкільної історії / ЛІ. Калініна, О. Пометун // Історія в школах України. – 1998. – № 1. – С. 21-24.
10. Канетти К. Франко-германський учебник історії: мировая прем'єра [Електронний ресурс] / К.: Канетти. – Режим доступа: <http://www.ambafranceby.org/IMG/doc/3lemanuelhistoirefrancoallemend.doc>
11. Карпов Г.М. Преподавание истории – путь к доверию / Г.М. Карпов // Преподавание истории в школе. – 1995. – № 6. – С. 42-45.
12. Кульчицький С. Право на власну історію: Чому б не узгодити підручники з Монголією, Татарстаном і Туреччиною? [Електронний ресурс] / С. Кульчицький // День. – 2002. – № 108, 18 червня. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/59073/>
13. Кульчицький С. Співробітництво українських і польських істориків у підготовці підручників для школи // Історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 77-79.
14. ЛеКентрек Г. Гійом ЛеКентрек: «У наших школах немає поняття патріотизму» : [інтерв'ю з франц. істориком Гійомом ЛеКентреком] / спілкувався Олег Снігур // Україна молода. – 2007. – № 233. – 15 грудня. – Режим доступа: www.umoloda.kiev.ua/number/1064/188/38188/
15. Лоу-Беер Э. Совет Европы и история в школе / Энн Лоу-Беер. – Страсбург, 1997. – 95 с.
16. Мінк Ж. Відродження значимості символічного минулого у контексті розширення Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Ж. Мінк. – Режим доступа: <http://www.jl.lviv.ua/n39texts/mink.htm>
17. Минкина-Милко Т. Деятельность Совета Европы в области преподавания истории / Т. Минкина-Милко. – Страсбург, 1996. – 15 с.
18. Німецько-польська історія: вперше разом [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://otherside.com.ua/news/detail.php?id=44391>
19. Новоселова Е. Непечальная история: Нужен объективный учебник о совместной жизни в СССР, убеждены ученые стран СНГ [Электронный ресурс] / Е. Новоселова // Российская газета. – 2006. – № 187, 4 октября. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2006/10/04/istoria-uchebniki.html>

20. Полянський П. Павло Полянський: «Історія, обернена в... майбутнє» : [інтерв'ю з директором Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України Павлом Полянським] / спілкувався Віталій Власов // Історія в школах України. – 2003. – № 4. – С. 11-13.
21. Полянський П. Про Українсько-польську комісію експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії / П. Полянський // Український історичний журнал. – 1999. – № 1. – С. 151-153.
22. Протокол XI засідання українсько-польської комісії експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/newstmp/2009/19_01/2008.doc
23. Рекомендація Rec (2001) 15 «Про викладання історії в двадцять першому столітті в Європі» (ухвалена Комітетом Міністрів 31 жовтня 2001 р. на 771-му засіданні заступників міністрів) [Електронний ресурс] / Комітет Міністрів ради Європи. – Режим доступу: [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2001\)15.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2001)15.htm)
24. Сабов А. Как нам собрать свою историю: Во всех странах СНГ уже написаны новые национальные истории. Как же в них выглядит Россия? [Электронный ресурс] / А. Сабов // Российская газета. – 2008. – № 4710, 18 июля. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2008/07/18/istoriya.html>
25. Серчик В. Владислав А. Серчик: «Іноді навіть кордони не можуть розділити людей так, як це робить відповідне виховання» : [інтерв'ю з професором Владиславом Серчиком] / спілкувалася Раїса Євтушенко. // Історія в школах України. – 2003. – № 2. – С. 9-10
26. Сотниченко В. Реформування концепції, змісту стандартів історичної освіти: За матеріалами засідання «круглого столу» в Інституті педагогіки АПН України / В. Сотниченко // Історія України. – 2003. – № 7. – С. 14-18.
27. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р. № ETS N 001 / Рада Європи // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К., Парлам. вид-во, 2000. – С. 11-25.
28. Українці з росіянами писатимуть посібник з історії. Невідомо, буде в ньому більше політики чи науки [Електронний ресурс] // Gazeta.Ua. – 2006. - № 272, 14 грудня. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=143003&eid=272>
29. Участие в международных научных проектах [Электронный ресурс] : Отчет Института всеобщей истории РАН за 2006 г. / Институт всеобщей истории Российской Академии наук. – Режим доступа: <http://www.igh.ru/collab/index-06.html>
30. Яковенко Н. Польща та поляки в шкільних підручниках історії, або відлуння давнього і недавнього минулого [Електронний ресурс] : (З книги: Н. Яковенко. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К.: Крипика, 2002) // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – 2003. – № 28. - Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/yakovenko.htm>

Summary

The article is about the measures of regional and double interaction of Ukraine in the context of cooperation with the European Council in the field of reformation of historical education, there is determined their content and meaning for improvement of teaching the History of Ukraine.